

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

ЛЕХ РОМАН ВІКТОРОВИЧ

УДК: 343.9

**ПРОФІЛАКТИКА ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ,
ЯК ЖЕРТВИ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2022

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закладі вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Гумін Олексій Михайлович,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри кримінального права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Богатирьов Іван Григорович,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
професор кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент
Марко Сергій Іванович
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики

Захист відбудеться «11» жовтня 2022 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.23 в Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3, ауд. 302 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «08» вересня 2022 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. М. Бліхар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Людський фактор, визнаний соціальними науками, відіграє важливу роль у процесі суспільного розвитку. Позитивних результатів у запобіганні злочинності можна досягти не тільки за допомогою раціональної соціальної політики, але й через вплив на особу правопорушника.

Найважливішим суб'єктивним чинником, який впливає на формування злочинної поведінки, є віктимна поведінка жертви. Наразі цей феномен вивчено недостатньо, що й зумовило проведення в межах цієї роботи поглибленого аналізу віктимної поведінки жертви із застосуванням механізму вчинення насильницьких злочинів. Наше дослідження сприятиме підвищенню ефективної профілактики із цим негативним явищем.

Питання запобігання віктимній поведінці жертв має вагоме значення не тільки для зміцнення правопорядку і законності. Віктимна поведінка жертви та злочинна поведінка пов'язані між собою і впливають одна на одну. Зрозуміло, що оптимальні умови формування і розвитку жертви, виховний вплив важливі у профілактичному сенсі, оскільки вони сприятимуть зниженню рівня насильницьких злочинів на віктимологічній основі. Потрібно вивчати взаємозв'язки між типом віктимної поведінки жертви та окремими типами протиправної поведінки, її інтенсивністю та стійкістю.

Нагальним є науковий аналіз питань профілактики віктимної поведінки жертви насильницьких злочинів. Така актуальність пояснюється насамперед великою поширеністю віктимної поведінки осіб, які стали жертвами насильницьких злочинів. Дослідники, незалежно від їхньої належності до різних теоретичних шкіл, відзначають той факт, що частка насильницьких злочинів на віктимологічній основі зростає. Більшість кримінологів визнає, що віктимна поведінка жертви істотно впливає на злочинну поведінку і на злочинність загалом.

Проблеми запобігання віктимній поведінці можна успішно подолати, використовуючи нові досягнення різних наук, що вивчають людину та умови її життєдіяльності, на основі емпіричних досліджень та правильної теоретичної інтерпретації їхніх результатів.

Дослідженню окремих аспектів насильницької злочинності присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Ю. Александров, О. Бандурка, І. Богатирьов, В. Василевич, М. Валуйська, В. Голіна, Б. Головкін, О. Гумін, І. Даньшин, О. Джужа, В. Ємельянов, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Ігнатов, А. Йосипів, О. Костенко, В. Куц, М. Тацій, В. Туляков, О. Юрченко.

Цю проблему вивчали також такі зарубіжні вчені: Г. Аванесов, Ю. Антонян, С. Абельцев, Ю. Блувштейн, С. Бородін, В. Бурлаков, Я. Гілінський, П. Дагель, А. Долгова, Д. Корецький, В. Кудрявцев, Ч. Ломброзо, В. Лунесев, О. Сітковська та ін.

Визнаючи досягнення цих учених, все-таки треба зауважити, що сьогодні недостатньо розробленими ще є більшість практичних питань, які стосуються специфіки профілактики віктимологічної поведінки особи, жертви насильницьких

злочинів. У науковій літературі переважно розглядаються особливості віктимної поведінки жертв при вчиненні окремих видів злочинів (наприклад, вбивств і тілесних ушкоджень, крадіжок, зґвалтувань тощо), а також віктимологічні особливості окремих категорій громадян (неповнолітніх, іноземців, осіб похилого віку тощо). Водночас заходи профілактики віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів, досі належно ні не висвітлено в теорії, ні не реалізовано на практиці. Зазначені обставини зумовили вибір теми дослідження, визначили його актуальність і науково-практичне значення.

У пропонованому дисертаційному дослідженні вживаємо термін «злочин», а не «кримінальне правопорушення». Обґрунтуємо свою позицію. У Кримінальному кодексі України (ст. 11) справді вжито поняття «кримінальне правопорушення», але в ч. 1 ст. 12 цього кодексу зазначено, що «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини». А оскільки предметом цього дослідження не є жодний кримінальний проступок, вважаємо за доцільне використовувати більш вузьке і більш точне поняття «злочин».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015; розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 № 511/2015; Постанови НАН України від 20.12.2013 № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4 Політико-правові науки); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права», протокол № 51/3 від 29.10.2015.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні комплексного кримінологічного аналізу віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів, зокрема у визначенні кола питань, що підлягають правовій регламентації, вивченні сутності механізму впливу віктимності на протиправну поведінку, виборі методів корекції асоціальної поведінки, а також у розробці напрямів оптимізації профілактичної діяльності.

Для досягнення мети дослідження потрібно виконати такі *завдання*:

- висвітлити історію розвитку віктимної поведінки жертви;
- здійснити кримінологічну характеристику насильницької злочинності на віктимологічній основі;
- навести у віктимологічному сенсі характеристику жертви насильницьких злочинів;
- визначити детермінанти насильницької злочинності на віктимологічній основі;
- виявити роль віктимної поведінки жертви у причинному механізмі насильницької злочинності;

- проаналізувати загальносоціальні заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів;
- дослідити спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин, що виникають у процесі організації та здійснення профілактики віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів.

Предмет дослідження – особливості профілактики віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження послужили закони та категорії матеріалістичної діалектики і теорії пізнання, а також загальні методи: *метод аналізу та історико-правовий метод* (підрозділи 1.1–1.3). *Системно-структурний метод, методи синтезу й аналізу* дали змогу ґрунтовно вивчити поняття «жертва насильницьких злочинів» та її характерні ознаки (підрозділ 1.3). *Конкретно-соціологічні* (узагальнення та вивчення судових справ), *статистичний, порівняльний та документальний методи* використано для з'ясування стану, структури й динаміки насильницьких злочинів в Україні, кримінологічної характеристики жертви насильницьких дій (підрозділи 2.1, 2.2). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для пошуку шляхів віктимологічної профілактики насильницьких злочинів (підрозділи 3.1, 3.2).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство України та окремих зарубіжних країн, міжнародно-правові акти, інші нормативні акти, які регулюють питання профілактики віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів.

Теоретичною основою стали наукові праці провідних українських і зарубіжних учених із загальної теорії права, філософії, соціології, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права та інших галузей знань.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали слідчої і судової практики (150 кримінальних проваджень), пов'язані з темою дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційному дослідженні обґрунтовано необхідність вивчення профілактики віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів. Розширено коло аналізованих проблем, пов'язаних із насильницькою злочинністю на віктимологічній основі; розглянуто окремі види насильницьких злочинів, вчинених за «участю» жертв. Найбільш значущими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- запропоновано типологію жертви насильницьких злочинів з віктимологічною поведінкою: жертви, не здатні самі адекватно оцінити віктимну ситуацію, що передуює злочину; жертви, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, що передуює злочину, але через те, що злочинець є їхнім знайомим або родичем, не припускають і думки про настання кримінальних наслідків; жертви, що зазнали нападу у своєму будинку, іноді це супроводжувалося пограбуванням; жертви, здатні самі адекватно оцінити віктимність ситуації, що передуює злочину, але з тих чи інших міркувань нехтували заходами особистої безпеки;

- запропоновано класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки жертв – від нейтральної до протиправної: ситуації, у яких поведінка жертви мала провокуючий характер; ситуації, в яких поведінка жертв, не будучи провокуючою, об'єктивно створює можливість вчинення злочину; ситуації, в яких поведінка жертв була позитивною або нейтральною;

- представлено види жертв насильницьких злочинів залежно від їхньої поведінки та якостей, з урахуванням віктимологічних даних: 1) жертви, у діях яких є ознаки складу злочину, що й спричинило вчинення насильницького злочину; 2) жертви, дії яких, не будучи злочинними, сприяли вчиненню злочину, що завдав їм шкоди; 3) жертви внаслідок виконання певної соціальної ролі; 4) особи, які стали жертвами злочину безвідносно до своєї позитивної чи негативної поведінки та якостей;

- виявлено причини та умови вчинення насильницьких злочинів на віктимологічній основі (зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціація на бідних і багатих, алкоголізм та наркоманія; демографічна ситуація у великих містах вплинула на «омолодження» злочинців; залучення підлітків до злочинних угруповань; територіальна система розселення в містах впливає на внутрішньоміську кримінологічну обстановку; недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю та незаконним обігом зброї; поширення проституції);

удосконалено:

- визначення віктимної поведінки жертви – це винна поведінка, у якій виражається свідоме і неусвідомлене ставлення до результату злочинного діяння, а також будь-які причинні чинники, що впливатимуть на поведінку злочинця;

- поняття «віктимологія» – комплексна міждисциплінарна галузь науки, що розглядає проблему жертви злочину з позицій кримінального права, кримінології, кримінального процесу, широко використовуючи при цьому наукові досягнення соціології, психології, педагогіки;

- положення про те, що підвищена віктимізація – це уже стиль поведінки, спосіб життя, коли для «потенційних жертв» від різних насильницьких злочинів характерні постійні конфлікти, причепливість, спотворені міжособистісні взаємини, брутальність, спільне вживання спиртного, наркотиків тощо;

- систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних і віктимологічних профілактичних заходів у сфері протидії насильницькій злочинності;

- класифікацію кримінального насильства на віктимологічній основі;

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що для ефективної профілактики насильницьких злочинів пріоритетними спеціально-кримінологічними заходами мають бути: удосконалення соціально-економічної політики як засобу вирішення завдань загальної профілактики злочинності; заходи у сфері поліпшення соціальної обстановки; заходи з удосконалення територіальних систем розселення та розвитку соціальної інфраструктури міст; заходи з удосконалення системи правової соціалізації громадян; удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності органів влади, правоохоронних органів;

- положення про те, що значущість виховної роботи з удосконалення заходів фізичного та психологічного самозахисту громадян нітрохи не замінює

власне індивідуальну віктимологічну профілактику. Навпаки, вона є важливим компонентом цієї профілактичної діяльності, доповнює останню, орієнтує людей на самостійний вибір адекватної поведінки, щоб запобігти несприятливим наслідкам віктимної поведінки, що загрожує провокуванням насильства й агресії з боку осіб, які мають злочинні наміри.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації можуть бути використані у: *науково-дослідній діяльності* – для розробки теоретичних питань щодо вивчення проблем боротьби з насильницькими злочинами; *правотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення кримінологічних досліджень у сфері запобігання злочинності; *практичній діяльності* – для оптимізації діяльності працівників органів Національної поліції та інших правоохоронних органів із запобігання злочинності; *навчальному процесі* – під час підготовки відповідних розділів підручників з кримінології, а також навчальних посібників зі спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною закінченою науковою працею, де сформульовано положення, узагальнення та висновки, рекомендації і пропозиції, обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень проблем, пов'язаних із профілактикою віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів, а також причинами їх вчинення, опрацювання та аналізу відповідного законодавства, науково-правових джерел, емпіричного матеріалу.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані на таких наукових заходах: Міжнародна конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір» (м. Львів, 30 жовтня 2020 р.), Всеукраїнська конференція «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 26 березня 2021 р.), VII Міжнародна наукова конференція «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 21–22 січня 2022 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в дев'яти публікаціях: у п'яти статтях (із них чотири – у фахових наукових виданнях України та одна – у періодичному виданні іншої держави) та чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з яких основний текст – 164 сторінки, список використаних джерел (150 найменувань) – 13 сторінок, додатки – 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт та

предмет дослідження, його методологічні засади; сформульовано основні наукові положення, що виносяться на захист; вказано практичне значення одержаних результатів та наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Насильницькі злочини та віктимна поведінка жертви як предмет кримінологічного дослідження» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Віктимна поведінка жертви як кримінологічна проблема»* здійснено огляд юридичної та художньої літератури, проаналізовано концепції, теоретичні положення вітчизняних і закордонних науковців, щоб простежити, як розвивались підходи до висвітлення проблем віктимологічної поведінки, оцінити сучасний стан дослідження означених проблем та сформулювати власне ставлення до них.

Доведено, що при визначенні віктимності конкретної людини мова має йти не про будь-яку її підвищену здатність ставати жертвою злочину, а лише про таку, яка безпосередньо пов'язана з будь-якими особливостями особистості і поведінки самого постраждалого, а також з його специфічними взаємовідносинами.

Встановлено, що віктимна поведінка жертви – це винна поведінка, у якій виражається свідоме і неусвідомлене ставлення до результату злочинного діяння, а також будь-які причинні чинники, що впливатимуть на поведінку злочинця.

У підрозділі 1.2 *«Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів: віктимологічний аспект»* встановлено, що насильницька злочинність у структурі всієї злочинності займає незначне місце. На її частку в середньому припадає 25 % із загальної сукупності всіх кримінальних діянь.

За результатами статистичних даних Генеральної прокуратури України, у 2017 р. потерпілих від злочину було 374 238 осіб, у 2018-му – 344 780 осіб, у 2019-му – 301 792 особи, у 2020-му – 234 816 осіб. Чітко визначити серед них усіх осіб, потерпілих від насильницьких злочинів, неможливо. Зі статистичних даних Генеральної прокуратури України можна отримати інформацію лише про осіб, які постраждали від насильства у разі вчинення щодо них умисного вбивства, зґвалтування, розбою чи пов'язаного з домашнім насильством злочину, а також заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень. Тож за 2017 р. – 8127 осіб, 2018 р. – 7924 особи, 2019 р. – 8361 особа, 2020 р. – 9056 осіб постраждали від злочинів, пов'язаних із застосуванням насильства.

Потрібно зауважити, що питома вага насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності за період 2016–2020 років дещо зросла із 15 % у 2016-му до 17 % у 2020-му.

За даними вибіркового дослідження встановлено, що двоє з кожних трьох засуджених за зґвалтування скоїли злочин із заздалегідь обдуманим наміром, причому розрив у часі між формуванням наміру та його здійсненням у більшості випадків незначний. Водночас у 51 % випадків злочинці використали цей час для залучення жертв у відповідне місце, 18 % випадків – для приведення її у безпорадний стан (сп'яніння тощо), а в 31 % випадків – у вивчених судових справах немає відповідної інформації. Кожне четверте вбивство і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень відбувається на вулицях, площах, у парках та скверах.

Встановлено, що за період з 2018-го по 2021 рік у середньому близько 45 % злочинів на віктимологічній основі було вчинено з корисливою мотивацією.

У підрозділі 1.3 «Жертва від насильницьких злочинів: особливості та віктимна поведінка» акцентовано увагу на аналізі понять «жертва злочину», «потерпілий» та «особистість», «латентна жертва».

Доведено, що поняття латентної жертви, особливо «природженої жертви», має ті ж витоки, що й поняття «природженого злочинця», небезпечного стану, а саме – з позитивістських та біопсихологічних теорій причин злочинності. Небезпека такої аналогії є очевидною. Але подібне поняття латентної жертви є абсолютно неприйнятним, оскільки немає підстав стверджувати, що існують особи, групи людей, фатально приречені на роль жертви злочину. Латентна жертва – це лише ступінь відносної здатності стати жертвою злочину. У методологічному плані ці питання пов'язані з проблемою співвідношення детермінізму і свободи волі, поведінки суб'єкта.

Проаналізувавши кримінальні провадження, можемо констатувати, що поведінка жертви мала такий характер: перешкоджала вчиненню злочину, наприклад, опір злочинцю – у 22 % випадків; була нейтральною щодо злочину, тобто не створювала ні умов, ні перешкод для цього – у 31,2 % випадків; сприяла вчиненню злочину, об'єктивно створюючи сприятливі для цього умови – у 36,4 % випадків; провокувала злочин, тобто така, що стала приводом, породила мотив і мету його вчинення – у 10,4 % випадків.

Розроблено типологію для визначення профілактичних заходів для окремих типів жертв залежно від їхніх характерних якостей: жертви, не здатні самі адекватно оцінити віктимну ситуацію, що передує злочину; жертви, здатні самі адекватно оцінити небезпеку ситуації, що передує злочину, але через те, що злочинець є їхнім знайомим або родичем, не припускають і думки про настання кримінальних наслідків; жертви, що зазнали нападу у своїх домівках, найчастіше в сільській місцевості, іноді це супроводжувалося пограбуванням (або навпаки: спочатку відбувався розбій, який переростає у зґвалтування та сексуальне вбивство); жертви, здатні самі адекватно оцінити віктимність ситуації, що передує злочину, але з тих чи інших міркувань нехтували заходами особистої безпеки.

Розділ 2 «Детермінанти насильницьких злочинів на віктимологічній основі» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Причини та умови вчинення насильницьких злочинів на віктимологічній основі» доведено, що до основних криміногенних умов варто зарахувати: зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціацію на бідних і багатих, алкоголізм та наркоманію. Демографічна ситуація у великих містах вплинула на «омолодження» злочинців, залучення підлітків до злочинних угруповань. Територіальна система розселення впливає на внутрішньоміську кримінологічну обстановку: недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю та незаконним обігом зброї, поширення проституції тощо.

Кореляційний аналіз виявив тісний взаємозв'язок зниження рівня життя городян із рівнем злочинності. Безробіття приховане й офіційне сприяє люмпенізації, зростанню

соціальних та побутових конфліктів, поширенню пияцтва й алкоголізму. Масового характеру набуло молодіжне безробіття.

У підрозділі 2.2 «Віктимна поведінка жертви як фактор, що сприяє вчиненню насильницьких злочинів» доведено, що віктимізація у різних категорій жертв насильницьких злочинів виявляється по-різному, але вона завжди пов'язана із жертвою, її властивостями й умовами формування. Специфіка ж полягає в тому, що маються на увазі саме насильницькі злочини. Багаторазова віктимізація, за нашими даними, найчастіше проявляється в жінок та неповнолітніх у випадках, коли особа, яка вже одного разу (або двічі, кілька разів) була на межі того, що могла стати жертвою насильства, причому саме через свою неправильну поведінку, знову поводить себе віктимно. Найчастіше це має місце під час азартних ігор, розподілу викраденого майна чи в разі неповернення боргу (скажімо, за отримані наркотики) тощо.

Віктимна поведінка жертви є самостійним фактором, що зумовлює значною мірою кримінальне насильство. Віктимна поведінка жертви виступає як детермінант насильницької злочинності в нерозривному зв'язку із закономірностями насильницької злочинності.

Розділ 3 «Заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Загальносоціальна віктимологічна профілактика насильницьких злочинів» встановлено, що на сьогодні в Україні, основним правовим механізмом, що дає змогу реально протистояти проблемі насильства, є Кримінальний кодекс України. Від того, наскільки ефективно використовується чинне кримінальне законодавство, залежить успіх усієї попереджувальної діяльності у сфері насильства.

Успіх профілактики насильницьких злочинів залежить від повноти їх виявлення й забезпечення невідворотності справедливого покарання для осіб, які скоїли ці злочини. Адже латентність у подібних випадках призводить до вчинення повторних злочинів і формування у винного переконаності у своїй безкарності. Для зниження латентності треба забезпечити чітку роботу правоохоронних органів, основу на їхніх взаєминах з іншими суб'єктами профілактики. Для виявлення масштабів жертв насильницьких злочинів потрібно, щоб статистична звітність містила показники, що відображають кількість зареєстрованих випадків вчинення насильницьких злочинів із даними жертви та вжиті з цього приводу заходи.

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічна та індивідуальна віктимологічна профілактика насильницьких злочинів» доводиться, що до основних напрямів спеціально-кримінологічної віктимологічної профілактики насильницьких злочинів належать: послідовна й наполеглива боротьба з пияцтвом та наркоманією на основі постановки чітких і реальних цілей, належної комплексності й координації; своєчасність і достатність реагування на злочини, які вчиняються на ґрунті сімейних та інших побутових конфліктів і можуть перерости у злочини; забезпечення ефективної охорони громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях (у барах, на дискотеках тощо); припинення криміногенних впливів на неповнолітніх та професійних злочинців; поліпшення якості профілактичної роботи в маргінальному середовищі;

активізація діяльності з ліквідації організованих злочинних груп; своєчасність профілактичного впливу на осіб з підвищеним ступенем віктимності; активізація боротьби з фактами незаконного виготовлення, збуту, зберігання та носіння холодної й вогнепальної зброї, з її розкраданнями; забезпечення справедливої відповідальності за насильницькі злочини на основі її диференціації та індивідуалізації.

Встановлено, що для індивідуальної профілактики важливе значення має диференціація ставлення потенційних жертв до поведінки у кримінологічних ситуаціях та до можливих наслідків своєї поведінки. Така диференціація визначає тактику попереджувальної роботи і щодо потенційних злочинців, і щодо потенційних жертв. Вона особливо важлива для запобігання злочинам зі зміною ролей «злочинець – жертва».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний кримінологічний аналіз віктимологічної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів, зокрема визначено коло питань, що підлягають правовій регламентації, вивчено сутність механізму впливу віктимності на протиправну поведінку, узагальнено методи корекції асоціальної поведінки, а також розроблено напрями оптимізації профілактичної діяльності.

Найважливішими науковими і практичними результатами є такі висновки та пропозиції:

1. Віктимологія має не тільки суто теоретичне значення для більш правильного з'ясування такого соціального явища як злочинність, але й величезне практичне – для кращої організації профілактики злочинів та боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку загалом. Сьогодні стає дедалі очевиднішим, що зі злочинністю успішно можна боротися як шляхом зменшення кількості потенційних злочинців, так і застосовуючи широкий комплекс заходів для мінімізації кількості можливих жертв. Що краще людина буде захищена від будь-яких посягань на її фізичну, майнову та моральну недоторканність, то міцнішим буде правопорядок. Основне завдання віктимології полягає в розробці заходів, які допомогли б людині уникнути ситуацій, коли її особисті якості або поведінка в ситуації попереднього злочину можуть стати причиною вчинення наступних злочинів.

Одним із перших, хто спробував сформулювати визначення окремих категорій віктимології, був Б. Мендельсон. У своїх працях він використав терміни та похідні від поняття «жертва».

Інший закордонний фахівець – Р. Гассер, використовує терміни «віктимальні якості», «віктимальна схильність», при цьому замінює поняття «жертвний» на «віктимальний», не розкриваючи їх. Розробляючи проблеми радянської віктимології, оригінальне трактування змісту низки віктимологічних дефініцій давав Л. В. Франк. На його думку, «віктимність окремої особи є... не що інше, як здатність стати за певних обставин жертвою злочину, або, іншими словами, нездатність уникнути небезпеки там, де вона об'єктивно була запобіглива».

Здавна і досить чітко було сформульовано визначення злочинного діяння та запропоновано його класифікацію за складами злочину. Фахівці не оминули своєю увагою і його «головний елемент» – правопорушника. Проте жертва протиправного діяння впродовж тривалого часу наукового інтересу не викликала. Тільки у 30-ті роки ХХ ст. вчені починають звертати дедалі більше уваги на особистість і поведінку жертви від злочину, на її роль у зародженні та розвитку злочинної поведінки. Висловлюються міркування з приводу того, що є особи, схильні, у певних життєвих ситуаціях, частіше за інших ставати жертвами злочинної агресії.

Основною для віктимології стала наукова робота німецького кримінолога Г. Гентіга «Злочинець та його жертва», видана 1948 року. Тут він наводить цікавий матеріал, що характеризує різні ситуації, пов'язані з поведінкою жертви, дає типологію жертв, розробляє питання про взаємини, зв'язки між жертвою та злочинцем, виявляє їхнє значення в генезі вчинення злочину.

Віктимна поведінка жертви – це винна поведінка, у якій виражається свідоме і неусвідомлене ставлення до результату злочинного діяння, а також будь-які причинні чинники, що впливатимуть на поведінку злочинця. Окрім того, варто пам'ятати, що деякі люди мають схильність стати жертвою злочинного посягання. Така схильність може бути винною чи невинною. Перша проявляється в неналежній поведінці жертви, яка стає одним із причинно-наслідкових факторів зародження та розвитку злочину. Невинною схильністю ставати жертвою злочину слід вважати віктимну здатність окремих людей, пов'язану не з негативною поведінкою, а з якостями їхньої особистості, обраною професією.

2. Злочинний механізм вчинення насильницьких злочинів є складним соціально-психологічним явищем, де з одного боку діють загальні закономірності насильницької злочинності, а з іншого – віктимна поведінка жертв.

За результатами статистичних даних Генеральної прокуратури України, у 2017 р. було зафіксовано 374 238 потерпілих від злочину, у 2018-му – 344 780 осіб, у 2019-му – 301 792 особи, у 2020-му – 234 816 осіб. Чітко визначити серед них усіх осіб, потерпілих від насильницьких злочинів, неможливо. Зі статистичних даних Генеральної прокуратури України можна отримати інформацію лише про осіб, які постраждали від насильства у разі вчинення щодо них умисного вбивства, зґвалтування, розбою чи пов'язаного з домашнім насильством злочину, а також заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень. Тож за 2017 р. – 8127 осіб, 2018 р. – 7924 особи, 2019 р. – 8361 особа, 2020 р. – 9056 осіб постраждали від злочинів, пов'язаних із застосуванням насильства.

Рівень розкриття найбільш суспільно небезпечних злочинів проти особи – умисного вбивства – щороку знижується. Такий висновок зроблено на підставі аналізу статистичних даних. Так, у 2019-му було обліковано 5465 кримінальних правопорушень, що удвічі більше, ніж у 2009-му (2478) та 2010-му (2356), на три сотні більше, ніж у 2017-му (5145), але менше, ніж, наприклад, у 2018-му (5557) 2016-му (5992), 2015-му (8224), 2014-му (11 466). Із тих 5465 проваджень лише в 1304 (що становить 23,8 %) конкретним особам було повідомлено про підозру. Для порівняння: 2017 р. цей показник становив 1381, 2016 р. – 1403, 2015 р. – 1507, 2014 р. – 1760 та 2013 р. – 1779.

Загалом у структурі всієї злочинності насильницькі злочини станом на 2021 р. становлять приблизно 25 %, з них тяжкі насильницькі злочини (вбивства, умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування, грабежі, розбої, хуліганство) – близько 14 %. Водночас питома вага насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності за період 2016–2020 років дещо зросла – із 15 % у 2016-му до 17 % у 2020-му.

Встановлено, що серед злочинів насильницького характеру найбільший відсоток становлять станом на 2021 р. становлять злочини проти життя та здоров'я особи – 59,3 %, злочини проти власності – 16,1 %, злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і проти журналістів – 6,7 %, злочини проти громадського порядку і моральності – 5,2 %, злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина – 4,6 %, злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – 2,5 %, злочини проти громадської безпеки – 1,1 %, злочини проти волі, честі та гідності особи – 1,1 %, інші злочини – 3,4 %.

За даними вибіркового дослідження встановлено, що двоє з кожних трьох засуджених за зґвалтування скоїли злочин із заздалегідь обдуманим наміром, причому розрив у часі між формуванням наміру та його здійсненням у більшості випадків незначний. Водночас у 51 % випадків злочинці використали цей час для залучення жертв у відповідне місце, 18 % випадків – для приведення її у безпорадний стан (сп'яніння тощо), а в 31 % випадків – у вивчених судових справах немає відповідної інформації. Кожне четверте вбивство і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень відбувається на вулицях, площах, у парках та скверах.

За період 2018–2021 рр. у середньому близько 45 % злочинів на віктимологічній основі було вчинено з корисливою мотивацією.

В Україні найвищий рівень кримінальної віктимізації було зафіксовано у м. Києві, Дніпропетровській, Одеській, Харківській та Львівській областях.

3. Жертвою злочину є будь-яка фізична особа, якій злочином завдано будь-якої шкоди. На відміну від суб'єкта злочину, який є осудною особою, досягнув певного віку, жертвою злочину може стати кожна жива людина з моменту її народження і до її смерті.

Деякі автори, маючи на меті скерувати віктимологічні дослідження повністю у сферу злочинності, обмежують вивчення жертви лише самою ситуацією злочину, ігнорують при цьому її емоційні, вольові та моральні якості, тобто сукупність властивостей та якостей людського індивіда взагалі, який в умовах конфліктної ситуації ризикує стати жертвою злочину.

Жертвою злочину може стати будь-який громадянин. Проте деякі особи у зв'язку з характерною їм сукупністю об'єктивних і суб'єктивних властивостей мають підвищену вразливість, тобто більш схильні зазнавати матеріальної, моральної чи фізичної шкоди від злочинних посягань. Ескалація вразливості може бути зумовлена:

1) біологічними властивостями особи. Це, наприклад, стать, недостатній фізичний розвиток, що не дає змоги втекти, щоб захиститися, чи закликати когось

на допомогу. Можуть бути властивості соматичного стану, пошкодження кінцівок, недосконалість швидкості моторних реакцій, слуху, зору тощо;

2) психологічними характеристиками особи. Це тип темпераменту, характер, акцентовані риси характеру. Моральний рівень жертви та злочинця часто близькі один до одного. Малокультурні, невиховані, недостатньо освічені, грубі, егоїстичні люди дуже часто не лише самі вчиняють злочини, а й нерідко стають їх жертвами.

За даними аналізу судової практики, із 38 % жертв умисних вбивств понад 50 % осіб, яким були заподіяно тілесні ушкодження, та 45 % згвалтувань (своєю негативною поведінкою (погрозами, образами, наклепами, побоями, легковажністю, пияцтвом тощо) викликали злочинні посягання на себе або створили для цього сприятливі умови);

3) соціальними характеристиками особи (службове становище, професія): особи, соціально засуджувана поведінка яких сприяє вчиненню злочинів, жертвами яких вони ж і можуть стати; особи, які є в зоні підвищеного ризику стати жертвами злочинів у зв'язку з виконанням ними службових та громадських обов'язків; особи, між соціально схвалюваною поведінкою яких і ймовірністю вчинення щодо них злочину не вбачається якого-небудь значного зв'язку;

4) характеристиками жертви, що зумовлені її економічним становищем. Наприклад, дедалі частіше жертвами злочинів стають особи, матеріально привабливі, які мають, скажімо, рідкісні цінності. Віктимність власників матеріальних благ істотно підвищується, коли ці блага (цінності) демонструються перед іншими людьми як свого роду символи престижу і переваги.

Усіх жертв злочинів залежно від їхньої поведінки та властивостей, з урахуванням віктимологічних даних, можна поділити на такі види: 1) жертви, у діях яких міститься склад злочину, що й спричинило вчинення злочину; 2) жертви, дії яких, хоч і не були злочинними, сприяли вчиненню злочину, що завдав їм шкоди. Вони характеризуються негативними властивостями, неналежною, протиправною поведінкою, яка спровокувала злочин або створила об'єктивну можливість його вчинення; 3) жертви через виконання певної соціальної ролі. Для цих постраждалих характерна позитивна поведінка, високі моральні якості, чесне виконання громадського чи службового обов'язку; 4) решта жертв, які стали жертвами злочину безвідносно до своєї позитивної або негативної поведінки та якостей жертви. Потерпілий від злочину у зв'язку з власною неналежною поведінкою, що сприяла вчиненню злочину, потребує не тільки процесуального захисту, а й застосування різноманітних профілактичних заходів (громадський вплив, виховання та виправлення примусовим шляхом алкоголіків, наркоманів тощо).

4. Причини та умови злочинності, її детермінованість – провідна проблема кримінології. Виявлення основних причин та умов насильницьких злочинів дає змогу проаналізувати комплекс заходів загальносоціальної та спеціальної профілактики, а також виділити основні напрями вдосконалення профілактичної діяльності у сфері боротьби з насильницькою злочинністю на віктимологічній основі. У більшості випадків безпосередня причина злочину – взаємодія антигромадської спрямованості жертви та ситуації, причому головну роль у цій взаємодії іноді відіграє антигромадська спрямованість жертви, а іноді ситуація. Дослідження на віктимологічному рівні

причин окремих видів злочинів та умов, що їм сприяють, розробка на цій основі більш дієвих заходів з розкриття злочинів та профілактики віктимної поведінки потенційних жертв безпосередньо пов'язані з пізнанням структури жертви, а через неї – з проникненням у механізм спонукальних мотивів поведінки жертви від злочину та виявлення найтипівіших форм взаємодії жертви зі злочинцем.

Серед чинників, які найбільше вплинули на соціальну ситуацію, є: зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціація на багатих і бідних, алкоголізм і наркоманія, що призвели до розширення соціальної бази злочинності. Рівень життя населення знизився, коли порівняти з 2013 роком, адже у 2013-му Україна посідала 57-ме місце серед 67 країн, а у 2019-му – 62-ге місце із 71 країни. Темпи зниження і надалі зростають. Кореляційний аналіз виявив тісний взаємозв'язок зниження рівня життя городян із рівнем злочинності. Безробіття (приховане та офіційне) сприяє люмпенізації, збільшенню кількості соціальних та побутових конфліктів, поширенню пияцтва й алкоголізму. Масового характеру набуло молодіжне безробіття.

До основних криміногенних умов варто зарахувати: зниження рівня життя населення, зростання кількості безробітних, диференціацію на бідних і багатих, алкоголізм та наркоманію. Демографічна ситуація у великих містах вплинула на «омолодження» злочинців, залучення підлітків до злочинних угруповань. Територіальна система розселення в містах впливає на внутрішньоміську кримінологічну обстановку: недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю та незаконним обігом зброї, поширення проституції.

Вищезазначені умови формують агресивну мотивацію, яку можна типізувати так: а) конфліктно-побутова мотивація, як правило, провокується алкоголізмом, наркотизмом, безкарністю за систематичні минулі насильства в сім'ї та громадських місцях; б) корислива мотивація, пов'язана з розбоями, пограбуваннями, «замовленими» насильствами, агресією під час розбірок у кримінальних та маргінальних структурах; в) хуліганські мотиви грубої неповаги до суспільної моралі та соціального порядку; г) різні види помсти: помста на ґрунті сімейної невірності (ревнощі, помста за допущене раніше щодо винного насильство та інше приниження); помста на ґрунті професійної, ідеологічної, політичної ворожості, національної та етнічної нетерпимості.

5. Віктимізація в різних категорій жертв насильницьких злочинів виявляється по-різному, але вона завжди пов'язана із жертвою, її властивостями й умовами формування. Специфіка ж полягає в тому, що маються на увазі саме насильницькі злочини. Багаторазова віктимізація, за результатами проведеного дослідження, найчастіше проявляється в жінок і неповнолітніх у випадках, коли особа, яка вже одного разу (або двічі, кілька разів) була на межі того, що могла стати жертвою насильства, причому саме через свою неправильну поведінку, знову поводить себе віктимно. Найчастіше це має місце під час азартних ігор, розподілу викраденого майна чи в разі неповернення боргу (скажімо, за отримані наркотики) тощо.

Отже, при багаторазовій віктимізації ризик стати жертвою злочину постійно зростає, а віктимна поведінка набуває особливої сталості. При первинній

віктимізації на перше місце висуваються відповідні стимули, а саме: контакт із раніше засудженими, вживання разом із ними спиртних напоїв, наркотиків, ведення яких-небудь фінансових справ, просто легковажні зв'язки, що можуть призвести до конфлікту. Усе це, знов-таки, пов'язано зі спрямованістю поведінки особи, але, найімовірніше, є проявом несталої віктимної поведінки.

Підвищена віктимізація – це уже стиль поведінки, спосіб життя, коли для «потенційних жертв» різних насильницьких злочинів характерні постійні конфлікти, причепливість, спотворені міжособистісні відносини, брутальність, спільне вживання спиртного, наркотиків тощо. За даними, отриманими в процесі дослідження, саме завдяки такій віктимізації для осіб, котрі вчиняють вбивства, зґвалтування, заподіюють тяжкі тілесні ушкодження чи вчиняють інші насильницькі злочини, підвищену привабливість мають повії, картюрі, п'яниці, наркомани, особи зі сексуальними патологіями, іншими нервово-психічними захворюваннями (у межах осудності), злодії, хулігани тощо. Вони уразливі для злочинців ще й тому, що втягуються в гострі віктимні ситуації, для них же характерна тривала близькість до злочинця.

Дослідження дають підстави стверджувати таке: з одного боку, перед нами особа, віктимна поведінка якої у відносинах «злочинець – жертва» була лише епізодом у її біографії, що різко виділяється на тлі інших властивих їй вчинків (за нашими даними, таких осіб серед жертв щонайбільше 10 %); з іншого боку, ми мали справу з особами, віктимна поведінка яких стала, отже, цілком можна констатувати віктимну спрямованість особи, віктимну орієнтацію, віктимну настанову (такі особи, за нашими даними, становлять 90 %). У другому випадку наявна не випадкова, а злісна віктимна поведінка. Випадкова віктимна поведінка часто зумовлена необережністю, довірливістю, недосвідченістю. Іноді це пов'язано з непомірним уживанням спиртного (часто вживання спиртного разом зі злочинцем), коли ситуація, здавалося б, звичайна побутова.

6. Усунення акцентів і наголос на захисті громадян від можливої віктимізації змушують активізувати не лише традиційні засоби і способи запобігання злочинам, а й шукати нові, більш продуктивні, щоб використати їх для віктимологічної профілактики. Ідеться не просто про посилення віктимологічного напрямку у профілактиці злочинів, а про зміну політики і стратегії у цій галузі діяльності, надання віктимологічній профілактиці статусу одного з найважливіших напрямів боротьби зі злочинністю.

Важливим засобом загальної віктимологічної профілактики є правове виховання. Деякі злочини стали можливими у зв'язку з правовою непоінформованістю жертв.

Позитивний ефект у віктимологічній профілактиці відіграє роз'яснювальна робота. Тут важливо використовувати відомості про осіб, які через свою необачність стали жертвами злочинів. Варто активніше використовувати радіо і телебачення, роздруківки з інформацією про способи вчинення злочинів, розраховані на необачність та надмірну довірливість жертв. Роз'яснювальна робота можлива також у вигляді розмов, виступів правоохоронців. Вони повинні звертати увагу на

обставини віктимного характеру, рекомендувати бути більш пильними, обережними, критичніше ставитися до своїх вчинків та поведінки інших осіб.

З метою загальної віктимологічної профілактики доцільно поширювати спеціальні листівки, пам'ятки з порадами щодо того, як не стати жертвою, наприклад, зґвалтування, розбійного нападу або будь-якого іншого злочину.

7. Віктимологічна профілактика входить до системи заходів кримінологічного запобігання злочинів, але має свої особливості. З метою віктимологічної профілактики доцільно впливати не тільки на конкретного індивіда, а також на соціальне середовище, в якому перебуває потенційна жертва. Цілям профілактики на віктимологічній основі слугує і класифікація жертв за типовими ознаками їхніх властивостей та поведінки. Належний облік, аналіз та вивчення віктимологічних факторів правоохоронними органами є необхідними для посиленого впливу на поведінку жертви, формування її позитивної соціальної установки, а також для усунення та нейтралізації конкретних несприятливих ситуацій.

Заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів мають здійснюватися з урахуванням того, що на сучасному етапі злочинність розвивається дуже бурхливо. Заходи профілактики повинні охоплювати всі сторони життєдіяльності людини, де можливе зародження агресивних мотивів. При цьому мають на повну силу працювати заходи для вдосконалення системи правової соціалізації громадян. Особливо, на нашу думку, варто звернути увагу на заходи щодо вдосконалення територіальних систем розселення та розвитку соціальної інфраструктури міст. Вони повинні проводитися паралельно із заходами у сфері покращення соціальної обстановки та нормативної бази.

До основних напрямів спеціально-кримінологічної віктимологічної профілактики насильницьких злочинів належать: а) послідовна й наполеглива боротьба з пияцтвом та наркоманією на основі постановки чітких і реальних цілей, належної комплексності та координації; б) своєчасність і достатність реагування на правопорушення, які вчиняються на ґрунті сімейних та інших побутових конфліктів і можуть перерости у злочини; в) забезпечення ефективної охорони громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях (у барах, на дискотеках тощо); г) припинення криміногенних впливів на неповнолітніх та професійних злочинців; поліпшення якості профілактичної роботи в маргінальному середовищі; д) активізація діяльності з ліквідації організованих злочинних груп; е) своєчасність профілактичного впливу на осіб з підвищеним ступенем віктимності; ж) активізація боротьби з фактами незаконного виготовлення, збуту, зберігання, носіння холодної та вогнепальної зброї, з її розкраданнями; з) забезпечення справедливої відповідальності за насильницькі злочини на основі її диференціації та індивідуалізації.

Індивідуальна віктимологічна профілактика займає особливе місце в загальній системі запобіжних заходів і будується в основному на двох напрямках:

1) виявлення найбільш віктимного контингенту – об'єкта профілактики (осіб, які через особливості поведінки та особистісні властивості можуть бути найбільш ймовірними жертвами насильства), та прогнозування віктимності окремих громадян чи видових груп – з урахуванням типологічних методів;

2) нейтралізація негативного впливу на потенційних жертв на різних стадіях і в різних формах (навчання, виховання, контроль, забезпечення особистої безпеки) кінцевою метою має корекцію чи усунення віктимності в окремих громадян.

Кінцевою метою індивідуальної віктимологічної профілактики, незалежно від характеру поведінки потенційних жертв, мають стати позитивні зміни особистості для того, щоб її поведінка в небезпечній ситуації нейтралізувала або значно зменшила ймовірність та тяжкість шкідливих наслідків. Саме цій меті слугують усі численні рекомендації, адресовані потенційним жертвам насильства і спрямовані на те, щоб уникнути несприятливого результату небезпечних ситуацій та заподіяння шкоди – незалежно від того, чи стосуються вони необачної поведінки на вулиці, у транспорті, під час дозвілля, міжособистісних конфліктів тощо.

Для розробки таких рекомендацій та загалом для забезпечення потреб індивідуальної віктимологічної профілактики важливо враховувати, що форми та методи виявлення її об'єктів мають деякі відмінності від традиційних форм, що використовуються у кримінологічній профілактиці. Специфічними є джерела отримання необхідної для цієї роботи інформації.

З метою кримінологічної профілактики зазвичай використовують матеріали слідчої та судової практики; дані оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів; заяви і скарги громадян; соціографічні та статистичні відомості; результати судово-психіатричної, медичної, криміналістичної та інших експертиз; публікації в засобах масової інформації тощо. Що ж до індивідуальної віктимологічної профілактики, то тут в основі виявлення потенційних жертв лежить, по-перше, типова віктимна поведінка особи, у ситуаціях, які не були реалізовані у злочини. Джерелом інформації для такого аналізу слугують різні дані та повідомлення, що надходять до правоохоронних органів на осіб із протиправною чи іншою негативною поведінкою. У таких випадках відбувається своєрідний відбір за віктимологічними параметрами, а самі ці особи найчастіше є об'єктами і віктимологічної, і кримінологічної профілактики.

Віктимологічну профілактику насильницьких злочинів потрібно здійснювати за єдиною програмою, яку мають підтримувати органи влади. Тільки комплексне проведення всіх профілактичних заходів здатне дати якісні результати і знизити рівень насильницької злочинності.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лех Р. В. Історичний розвиток поняття «віктимологія». *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 234–238.
2. Лех Р. В. Віктимологічне вчення про жертву насильницьких злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54, т. 2. С. 84–86.

3. Лех Р. В. Жертва насильницьких злочинів – ключове поняття віктимології. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 271–275.
4. Lekh R. Factors determining the commission of violent crimes. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2021. No. 4 (32). URL: <https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>.
5. Лех Р. В. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів на загальносоціальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 205–207. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/46.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Лех Р. В. Класифікація жертв насильницьких злочинів. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21–22 січ. 2022 р.). Харків, 2022. С. 72–74.
2. Лех Р. В. Взаємини між злочинцями та жертвою, які виникають при вчиненні насильницьких злочинів. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матер. VII Міжнар. наук. конф. (м. Кременчук, 21–22 січ. 2022 р.). Кременчук, 2022. С. 215–217.
3. Лех Р. В. Жертва злочину з погляду віктимології. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Всеукр. конф. (м. Львів, 26 берез. 2021 р.). Львів, 2021. С. 316–317.
4. Лех Р. В. Аналіз причини та умови скоєння насильницьких злочинів на віктимологічній основі. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір*: зб. матер. Міжнар. конф. (м. Львів, 30 жовт. 2020 р.). Львів, 2020. С. 432–434.

АНОТАЦІЯ

Лех Р. В. Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2022.

У дисертації проаналізовано стан і динаміку віктимологічних особливостей, а також розробки основних напрямів і шляхів удосконалення діяльності, спрямованої на профілактику віктимологічної поведінки жертви насильницьких злочинів. У підсумку виконаної роботи отримано науково-теоретичні результати, які мають значення не лише для науки, а й для діяльності правозастосовних органів.

Досліджено історію розвитку віктимної поведінки жертви. Здійснено криминологічну характеристику насильницької злочинності на віктимологічній основі. Визначено у віктимологічному сенсі характеристику жертви насильницьких злочинів, а також детермінанти насильницької злочинності на віктимологічній

основі. Виявлено роль віктимної поведінки жертви у причинному механізмі насильницької злочинності. Проаналізовано загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи віктимологічної профілактики насильницьких злочинів.

Ключові слова: насильство, насильницькі злочини, жертва, профілактика, віктимність, віктимна поведінка.

АННОТАЦИЯ

Лех Р. В. Профилактика виктимного поведения личности, как жертвы насильственных преступлений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2022.

В диссертации проведен анализ состояния и динамики виктимологических особенностей, а также разработки основных направлений и путей усовершенствования деятельности, направленной на профилактику виктимологического поведения жертвы насильственных преступлений. В итоге проделанной работы получены научно-теоретические результаты, которые имеют значение не только для науки, но и для деятельности правоприменительных органов.

Исследована история развития виктимного поведения жертвы. Проведена криминологическая характеристика насильственной преступности на виктимологической основе. Определена в виктимологическом смысле характеристика жертвы насильственных преступлений, а также детерминанты насильственной преступности на виктимологической основе. Виявлена роль виктимного поведения жертвы в причинном механизме насильственной преступности. Проанализированы общесоциальные, специально-криминологические и индивидуальные мероприятия виктимологической профилактики насильственных преступлений.

Ключевые слова: насилие, насильственные преступления, жертва, профилактика, виктимность, виктимное поведение.

SUMMARY

Lekh R. V. Prevention of victimal behavior of a person as a victim of violent crimes. – Qualifying scientific work published as a manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Juridical Sciences on a specialty 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal executive law. – Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2022.

The dissertation is devoted to the study of a wide range of personal and behavioral features of victims of violent crimes and development of proposals directed to increase the

efficiency of preventive actions of law enforcement authority in struggle against the specified infringements.

The analysis of current state, dynamics and victimologic features has been carried out in the dissertation, and also the general guidelines and ways of improving the activity focused on prevention of victimal behavior of the victim of violent crimes have been developed. As a result of the research performed, certain scientific and theoretical results have been obtained, and they are important both for science and for the activity of law enforcement authority.

The dissertation analyzes the state and dynamics of victimological features, as well as the development of the main directions and ways of improving activities aimed at the prevention of victimological behavior of victims of violent crimes. As a result of the work performed, scientific and theoretical results were obtained, which are important not only for science, but also for the activities of law enforcement agencies.

It has been proven that when determining the victimhood of a specific person, we should not be talking about any of his increased ability to become a victim of a crime, but only about that which is directly related to any features of the personality and behavior of the victim himself, as well as to his specific relationships .

It was established that the victim's victim behavior is a guilty behavior, which expresses a conscious and unconscious attitude to the result of a criminal act, as well as any causal factors that will influence the criminal's behavior.

According to the data of a sample study, it was established that two out of every three convicted of rape committed the crime with a premeditated intention, and the time gap between the formation of the intention and its implementation in most cases is insignificant. At the same time, in 51% of cases, criminals used this time to attract the victim to the appropriate place, in 18% of cases - to make her helpless (intoxicated, etc.), and in 31% of cases - there is no relevant information in the studied court cases. Every fourth murder and serious bodily injury occurs on the streets, squares, parks and squares.

It was established that for the period from 2018 to 2021, on average, about 45% of crimes based on victimology were committed with selfish motivation.

It is proved that the concept of a latent victim, especially a "natural victim", has the same origins as the concept of a "natural criminal", a dangerous state, namely, from positivist and biopsychological theories of the causes of crime. The danger of such an analogy is obvious. But such a concept of a latent victim is absolutely unacceptable, since there is no reason to claim that there are individuals, groups of people, fatally doomed to the role of a crime victim. Latent victimization is only the degree of relative ability to become a victim of crime. From a methodological point of view, these questions are related to the problem of the relationship between determinism and free will, the subject's behavior.

A typology was developed to determine preventive measures for certain types of victims depending on their characteristic qualities: victims who are not able to adequately assess the victim's situation, which precedes the crime; victims who are able to adequately assess the danger of the situation preceding the crime, but due to the fact that the criminal is their acquaintance or relative, do not even think about the onset of criminal consequences; victims who were attacked in their homes, most often in rural areas,

sometimes it was accompanied by robbery (or vice versa: first there was a robbery, which turns into rape and sexual murder); victims who are able to adequately assess the victimhood of the situation preceding the crime, but for one reason or another neglected personal safety measures.

It has been proven that the main criminogenic conditions should include: a decrease in the standard of living of the population, an increase in the number of unemployed, differentiation between the poor and the rich, alcoholism and drug addiction. The demographic situation in big cities affected the "rejuvenation" of criminals, the involvement of teenagers in criminal gangs. The territorial system of resettlement affects the inner-city criminological situation: the fight against organized crime and illegal weapons trafficking, the spread of prostitution, etc. is not effective enough.

It has been proven that victimization in different categories of victims of violent crimes manifests itself in different ways, but it is always related to the victim, his characteristics and conditions of formation. The specificity lies in the fact that violent crimes are meant. According to our data, multiple victimization is most often manifested in women and minors in cases where a person who has already once (or twice, several times) been on the verge of becoming a victim of violence, and precisely because of his wrong behavior, behaves again victimly. Most often, this happens during gambling, distribution of stolen property or in case of non-repayment of a debt (for example, for drugs received), etc.

It has been established that the Criminal Code of Ukraine is currently the main legal mechanism in Ukraine that makes it possible to really confront the problem of violence. The success of all preventive activities in the field of violence depends on how effectively the current criminal legislation is used.

It has been established that differentiation of the attitude of potential victims to behavior in criminological situations and to the possible consequences of their behavior is important for individual prevention. Such differentiation determines the tactics of preventive work both with regard to potential criminals and potential victims. It is especially important for the prevention of crimes with a change in the roles of "offender-victim".

Keywords: violence, violent crimes, victim, prevention, victimity, victimal behaviour.

Підписано до друку 07.09.2022 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 63.

ТОВ «Растр-7»
79005, м. Львів, вул. Князя Романа, 9/1
тел./факс: (032) 235-72-13, e-mail: rastr.sim@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ЛВ №22 від 19.11.2002 р.